

студій: Комісія УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, 1983. – 700 с.

5. Винниченко В. Щоденник. Т.3: 1926–1928 / упоряд. О. Мотиль; ред. Г. Костюк. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Комісія УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, Канад. Ін-т Укр. Студій. – К.; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. – 624 с.; Винниченко В. Щоденник. Т.4: 1929–1931 / упоряд. О. Мотиль; ред. Г. Костюк. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Комісія УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, Канад. Ін-т Укр. Студій. – К.; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2012. – 340 с.

6. Винниченко В. Щоденники / Публікація, коментарі Г. Сиваченко. – Київська старовина. – 2000. – №4 (334). – С.62–83.

7. Погнайко О. Про що не розкажуть історичні хроніки. – <http://www.smoloskyp.org.ua/~leftmenu-152/~leftmenu-153/~leftmenu-155/687-vynnychenkos-diary.html>.

8. Миронець Н. Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопोगрафічної інформації // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. – Вип.27. – Серія Філологічних наук. – Кіровоград, 2000. – С.11–18; Панченко В. «Я хочу собою возвеличити українське...» Риси психологічного портрета Володимира Винниченка // Березиль. – 1997. – №11–12. – С.160–164.

References

1. Kucheruk O. Volodymyr Vynnychenko: storinky derzhavno-politychnoi' dijāl'nosti. – К.: Тов. «Greta», 2010. – 16 s.

2. Volodymyr Vynnychenko: Politychna biografija / S. V. Kul'chyc'kyj, V. F. Soldatenko. – К.: Al'ternatyvy, 2005. – 374 s., il.; Jas' O. Vynnychenko Volodymyr Kyrylovych // Encyklopedija istorii' Ukraї'ny: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in.; Instytut istorii' Ukraї'ny NAN Ukraї'ny. – К.: Naukova dumka, 2003. – Т.1: А–V. – С.510.

3. Vynnychenko V. Shhodennyk. Т.1: 1911–1920 / red., vstup. st. i prygm. G. Kostjuk. – Edmonton: Kanad's'kyj instytut ukrai'ns'kyh studij: Komisija UVAN u SSHa dlja vyvchennja i publikacii' spadshhyny Volodymyra Vynnychenka, 1980. – 500 s.

4. Vynnychenko V. Shhodennyk. Т.2: 1921–1925 / uporjad. O. Motyl'; red. G. Kostjuk. – Edmonton: Kanad's'kyj instytut ukrai'ns'kyh studij: Komisija UVAN u SSHa dlja vyvchennja i publikacii' spadshhyny Volodymyra Vynnychenka, 1983. – 700 s.

5. Vynnychenko V. Shhodennyk. Т.3: 1926–1928 / uporjad. O. Motyl'; red. G. Kostjuk. – Edmonton: Kanad's'kyj instytut ukrai'ns'kyh studij: Komisija UVAN u SSHa dlja vyvchennja i publikacii' spadshhyny Volodymyra Vynnychenka, Kanad. Ін-т Укр. Студій. – К.; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. – 624 с.; Vynnychenko V. Shhodennyk. Т.4: 1929–1931 / uporjad. O. Motyl'; red. G. Kostjuk. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Комісія УВАН у SSHa dlja vyvchennja i publikacii' spadshhyny Volodymyra Vynnychenka, Kanad. Ін-т Укр. Студій. – К.; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2012. – 340 с.

6. Vynnychenko V. Shhodennyk / Publikacija, komentari G. Syvachenko. – Kyi'vs'ka starovyina. – 2000. – №4 (334). – С.62–83.

7. Pogynajko O. Pro shho ne rozkazhut' istorychni hroniky. – <http://www.smoloskyp.org.ua/~leftmenu-152/~leftmenu-153/~leftmenu-155/687-vynnychenkos-diary.html>.

8. Myronec' N. Epistoljarna spadshhyna Volodymyra Vynnychenka jak dzherelo prosopografichnoi' informacii' // Naukovi zapysky Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universyteta im. V. Vynnychenka. – Vyp.27. – Serija Filologichnyh nauk. – Kirovograd, 2000. – С.11–18; Panchenko V. «Ja hochu sobojuz vozvelychyty ukrai'ns'ke...» Rysy psyhologichnogo portreta Volodymyra Vynnychenka // Berzil'. – 1997. – №11–12. – С.160–164.

Pavlenko S. F., candidate of historical sciences, docent of Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), pavlenko_s_f@ukr.net

The life realities of the late 20's of the 20th century and their interpretation in the diary entries of V. Vynnychenko

The article analyzes the problems of reflection of reality and their author's interpretations in the diary entries of V. Vynnychenko of the late 20's of the 20th century are considered. The author analyzes the diary's views on political, ideological, cultural and everyday events and phenomena in Ukraine at that time, Ukrainian and Russian emigration, and private life.

Keywords: V. Vynnychenko, diary, Ukraine, revolution, communism, Soviet power, nation, emigration, history, art, cinema, literature, family.

* * *

УДК 62–051(477) Проскураков (092)(02)

Салата Г. В.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), salaty@bigmir.net

ІСТОРИКО–НАУКОВИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ Л. Д. ПРОСКУРЯКОВА (1858–1926 РР.) ТА ЙОГО НАУКОВО–ТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО МОСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРИ

Зроблена спроба реконструювати внесок Л. Д. Проскуракова (1858–1926 рр.) та його науково–технічної школи у розвиток вітчизняного мостобудування та архітектури.

Ключові слова: історія науки й техніки, історія залізничного транспорту, вітчизняне мостобудування, будівельна механіка, архітектура мостів, науково–технічна школа, Л. Д. Проскураков.

Лавр Дмитрович Проскураков (1858–1926 рр.) – вчений зі світовим ім'ям, професор, інженер, новатор у галузі будівельної механіки, мостобудівник, послідовник Д. І. Журавського і сучасник В. Г. Шухова, його учнями були вчені зі світовим ім'ям: Є. О. Патон, І. П. Прокоф'єв, М. М. Філоненко–Бородич, П. А. Велихов, П. Я. Каменцев та ін. У золотій скарбниці інженерної думки Л. Д. Проскуракова – інноваційні проекти будівництва залізничних мостів, що вражають своєю архітектурною естетикою, легкістю конструкцій на візуальному й практичному рівнях [1–5].

Лавр Дмитрович – педагог, який на власному прикладі і законах дидактики впроваджував інновації у галузі будівельної механіки на лекціях студентам, у спілкуванні з колегами і однодумцями та був непересічною особою в історії світової науки і техніки. Л. Д. Проскураков перший у Європі відмовився від проектування складних за конструкцією і розрахунками граткових мостових ферм. Л. Д. Проскураков спроектував і розробив параболічні й полігональні статично визначені мостові ферми з шпренгельною граткою, запропонував консольні й аркові ферми для залізничних мостів.

Актуальність роботи зумовлена вагомим громадським і науковим значенням постаті Л. Д. Проскуракова в залізничній справі кінця XIX – першої чверті XX ст., відсутністю в історії науки і техніки спеціального комплексного дослідження його громадського життя, наукової, організаційної та адміністративної діяльності, необхідністю створення максимально об'єктивної біографії вченого, аналізу його творчого доробку, а також важливістю уведення до широкого наукового обігу масиву нових джерел.

Розглянута історіографічна література та джерельна база стосовно життя та діяльності Л. Д. Проскуракова засвідчує, що з різних причин наукова спадщина вченого не була предметом системного і цілісного історико–наукового дослідження, яке синтезувало б внесок ученого у розвиток світової науки і культури.

Історико–науковий аналіз діяльності Л. Д. Проскуракова як вченого, інженера та організатора науки є актуальним з огляду на масштабність та різноплановість його наукового внеску. У галузі розвитку залізничного транспорту він мав досягнення світового рівня, які прославили вітчизняну науку. Він розумів масштабність просвітницької діяльності серед широких верств населення.

Л. Д. Проскуряков ставив за мету вирішити такі проблеми: як протистояти деформації мостових конструкцій, руйнуванню і виходу з ладу цілих мостів, з якого матеріалу вони повинні споруджуватися, що нового потрібно, щоб конструкції мостів були надійними і довговічними?

Так, чи інакше, усі ці питання вирішувалися у проектах Лавра Дмитровича. І що важливо – він першим в Європі відмовився від багаторешіткових мостових ферм, які були на той час складними як за конструкціями, так і за розрахунками.

Л. Д. Проскуряков спроектував ферму з однією трикутною потужною решіткою, яка забезпечувала точний розподіл зусиль в конструкції. Вони припадали на неї від рухомого навантаження. Л. Д. Проскуряков використав своє новаторство під час будівництва залізничного мосту через р. Сула в Україні. Це був перший на території України залізничний металевий міст консольної системи на Харківсько–Миколаївській залізниці за проектом Л. Д. Проскурякова. Фактично, його перший проект в Україні започаткував новий напрям у мостобудуванні. Це дозволило Л. Д. Проскурякову побудувати ще низку залізничних мостів на території сучасної України.

Лавр Дмитрович – автор більше ста досконалих проектів мостів, переважна частина яких втілена у життя. Ці мости будувалися на економічній доцільності, естетизмі та архітектурній досконалості. Це були мости з фермами нового типу – через р. Західний Буг, р. Сейм біля м. Конотопа, через р. Дніпро біля м. Запоріжжя в Україні та мости через річки Нарву, Волхов, Оку, Амур, Єнісей, Зею та ін. (Прибалтика та Росія). Інноваційні методи розрахунку і теорія ліній впливу Лавра Проскурякова відразу стали підставою перегляду методів розрахунку мостових ферм.

Науково–практична діяльність Л. Д. Проскурякова була спрямована на створення ідеальної мостової споруди. Такими спорудами стали побудовані за розрахунками потужні багатокілометрові мости через Єнісей і Амур. Л. Д. Проскуряков при складанні проектів розробив як прийоми розрахунку, так і деталі конструкцій. Єнісейський міст за своєю відносно малою вагою, за своєю жорсткістю і раціональністю конструкції був визначений одним з найбільш вдалих рішень у створенні великих прогонів. Він приніс Л. Д. Проскурякову світове визнання.

Грандіозний за своїми масштабами проект Сибірської залізниці зумовив розробку і будівництво унікальних інженерних споруд і безліч архітектурних об'єктів, які відносилися до обслуговування залізниці. Мости Л. Д. Проскурякова на цій залізничній магістралі – унікальні інженерні споруди. До таких відноситься і Амурський міст, який ще називали «Амурським дивом».

Л. Д. Проскуряков став провідним проектувальником і конструктором мостів через річки Сибіру. У 1896 р. проектуючи міст через річку Которосль, професор Проскуряков розробив таблицю «моментів для поїзда», тобто визначив внутрішні зусилля в окремих ділянках мосту під час його поступового руху.

Професор Л. Д. Проскуряков активно удосконалював ферми мостів. Вважав, що ферма більш ефективна у своєму арковому вигляді і споруджує декілька мостів на Москва–ріці, які виправдали усі розрахунки і сподівання.

Л. Д. Проскуряков здійснив серію випробувань матеріалів для виготовлення ферм і визначив найбільш надійні.

Лавр Дмитрович проектував мости різних прогонів від 20 до 145 метрів, що стали називатися «проскуряковськими». Вони були легкими і раціональними при сприйнятті навантаження. Ними були перекриті сотні мостових прогонів як на вітчизняних, так і зарубіжних залізницях.

Понад 30 років своєї діяльності Л. Д. Проскуряков присвятив педагогічній діяльності. Власне й нині педагоги не оминають прізвище Проскурякова у своїх педагогічних словниках, монографіях і, що особливо, у підготовці наукових праць навчального характеру. Його творча діяльність пов'язана з Московським інженерним училищем. З його відкриттям у 1896 р. Л. Д. Проскурякову запропонували зайняти посаду помічника директора училища з навчальної роботи, завідувача кафедрою будівельної механіки, згодом мостів та Механічної лабораторії.

Професор Л. Д. Проскуряков вдало поєднував педагогічну, науково–дослідницьку, виробничу і практичну діяльність, багато уваги приділяв методиці викладання, підвищенню якості знань студентів. Його двотомний підручник «Будівельна механіка» для підготовки інженерів–мостовиків неодноразово перевидавався і кожне видання автор поновлював.

Внесок Л. Д. Проскурякова та його наукової школи у розробку другої частини теорії споруд – статично–невизначену проблему – ознаменувався титанічною роботою інженерів усіх країн, проблемою, що була на часі початку ХХ ст. По суті робота, яка виходила із збереження розрахункової схеми і основних передумов, мала на меті дати якомога швидке, вірне і просте рішення проблеми. Лавр Дмитрович взяв за основну принцип Д'Аламбера роботи системи сил на віртуальних переміщеннях, поширене на пружні системи. І як її наслідок, трактував теореми Бетті, Моря, Максвелла.

Теореми Менабреа, Кастільяно надають усій проблемі енергетичне обґрунтування – для лінійних систем приватна похідна від потенційної енергії деформації по узагальненій силі дорівнює відповідному цій силі узагальненому переміщенню. У результаті усі методи вирішення статично–невизначених завдань випливають з вищеназваних теорем і на них ґрунтувалися праці Л. Д. Проскурякова та ін.

Л. Д. Проскуряков виділив три основні напрями для вирішення означеної проблеми: застосування методів аналітичних, методів графічних, або графоаналітичних, і методів механічних. Останні методи ґрунтувалися на теоремі Максвелла про взаємність переміщень і вимагали спеціального і чутливого обладнання, детальних маніпуляцій з цим обладнанням. Тому вони не були поставлені у ряд з першими двома групами методів і чекали подальших удосконалень.

Інженер Л. Д. Проскуряков чудово розумів значення проектування мостів. І тому вже в перших своїх наукових працях зазначав, що в будівельній механіці важливо вивчати принципи і методи розрахунку систем, що деформуються, які складаються з брусів, стержнів, «ниток», а також з пластин і оболонки. Він наголошував, що будівельна механіка є базовою дисципліною для вивчення спеціальних інженерних дисциплін. Що

завданням будівельної механіки є створення теоретичної бази для безпосереднього розрахунку і проектування споруд, зокрема мостів.

Згідно віднайденим зусиллям конструктори визначають розміри елементів, які вимагаються, і які забезпечують необхідну міцність споруди за найменшої затрати матеріалу. Знайдені переміщення окремих точок споруди дають уяву про його жорсткість, про зміну його форми, дозволяють здійснити порівняння з граничними переміщеннями і забезпечити нормальну експлуатацію споруди.

Науково-технічна школа Л. Д. Проскурякова зобов'язана своїм створенням та функціонуванням тим, що колектив, створений професором мав високий авторитет у галузі мостобудування, а також будівельної механіки загалом. Зокрема, великий науковий потенціал і значущість отриманих результатів, висока наукова кваліфікація дослідників, їх здатність вирішувати самостійно фундаментальні проблеми, а не повторювати те, що вже в основному зробив їх вчитель.

Загалом, науково-технічну школу Л. Д. Проскурякова автор дослідження визначає як неформальну творчу співдружність дослідників різних поколінь високої кваліфікації у межах такого науково-технічного напрямку як мостобудування на чолі з науковим лідером, об'єднане єдністю підходів до вирішення проблеми, стилем роботи і мислення, оригінальністю ідей і методів їх реалізації, які отримали вагомий результат і завоювали авторитет та громадське визнання в галузі мостобудування.

Для науково-технічної школи Л. Д. Проскурякова була характерна певна творча атмосфера, обстановка безперервного наукового спілкування і доброзичливості дружніх дискусій, демократичності і наукової принциповості, взаємної поваги і вимогливості, відданості науці, наукового ентузіазму.

Магнетична сила Л. Д. Проскурякова – наукового лідера пояснюється поєднанням його таланту і високих моральних якостей. Нам він уявляється таким: обдарованість, високі особисті наукові результати, любов до науки і техніки та відданість їм, лекторська і педагогічна майстерність, цілеспрямованість, наукова принциповість, різнобічність знань та інтересів, висока культура, моральний авторитет, доброзичливість, вміння спрямовувати роботу і підтримувати ініціативу, інтерес до людей.

Науково-технічна школа Л. Д. Проскурякова була не тільки хранителем традицій, а вогнищем інтенсивної концентрації творчої енергії і скоординованих зусиль вчених у процесі наукового пошуку, зародком нових точок росту науки та окремих її напрямів.

Наукова школа Л. Д. Проскурякова не тільки генерувала наукову продукцію, ідеї, відкриття, а й забезпечувала розширене відтворення наступними поколіннями дослідників, коли окремі її учасники самі ставали науковими лідерами, керівниками нових «дочірніх» шкіл, або груп вчених, нових напрямків. Школа Л. Д. Проскурякова дала декілька поколінь вчених і нових напрямів в науці. І в цьому її довговічність і життєва сила.

Серед плеяди найбільш яскравих представників науково-технічної школи Л. Д. Проскурякова необхідно виокремити і назвати І. П. Прокоф'єва, М. М. Філо-ненка-Бородича, П. Я. Каменцева, П. К. Худякова,

П. А. Веліхова, С. О. Патона. Колектив науковців, об'єднаних Л. Д. Проскуряковим за всіма ознаками є науково-технічною школою. Тематика її досліджень опиралася на теоретичні і практичні досягнення попередників.

Таким чином, усі науково-практичні пошуки наукової школи Л. Д. Проскурякова були спрямовані на створення ідеальної мостової споруди та мали такі особливості: поєднання науково-дослідної роботи і навчального процесу; модернізація існуючих навчальних курсів і започаткування нових, в основу яких покладені наукові розробки вчених школи; створення спеціальностей і спеціалізацій у зв'язку з потребами мостобудування.

Еволюція мостобудування здійснювалася за індуктивним способом, тобто шляхом переходу від окремих фактів до часткових законів, а від них до добре перевірених загальних принципів. Системно пов'язані технічні рішення попередніх століть, надали у розпорядження мостобудівників школи Л. Д. Проскурякова різні теоретичні і практичні підходи у вирішенні проблем мостобудування.

Лавр Дмитрович вбачав тісний зв'язок мостів з архітектурою міста, коли цей зв'язок обрамлений зовнішнім фасадними ознаками, матеріалом, деталями, або архітектурним стилем. Органічний композиційний зв'язок з міською забудовою часто відсутній: забудова міста, площ і набережних проектується без чіткого уявлення про дороги і транспортні будівлі, а їх ставлять пізніше, коли вже неможливо змінити забудову.

Л. Д. Проскуряков завжди наголошував, що будівництво мостів – важкий процес. Адже він пов'язаний з роботою на воді, плавучими засобами, береговими пристанями, підводними роботами. Приклади новаторських проектів мостів показували Л. Д. Проскурякову, що головною метою будівництва мостів стали економічність і строки спорудження. Л. Д. Проскуряков зробив свій вагомий внесок у розвиток світового мостобудування, у сфері будівельного мистецтва – і як інженер, і як архітектор.

Л. Д. Проскуряков задавав тон в розвитку вітчизняної архітектури мостів та був переконаний, що істинна художня краса робить мостову споруду безсмертним пам'ятником мистецтва. За допомогою обрання обрисів, вишуканості і сміливості пропорцій, оригінальністю, новизною задуму. Цим він досягав небачених до нього дивовижних за красою мостових споруд.

Тож, на історичних прикладах, дотримуючись хронологічного наступництва, показано шлях, який пройшов Л. Д. Проскуряков у царині проектування та будівництва різних мостів. Повсюди Лавр Дмитрович прагнув досягти єдності доцільності і краси будь-якого мосту. У його мостах металеві конструкції набули такої досконалості форм, що по праву стали символами нової архітектури мостів ХХ ст. Візуальна легкість форм мостів Проскурякова була обумовлена просторовою роботою мостових споруд (трикутних решіток, поясів, висотою ферм і міцністю з'єднань). Його мости стали настільки виразними, що утвердили нову конструктивну логіку архітектури.

Л. Д. Проскуряков залишив нащадкам не лише вагому наукову спадщину в галузі залізничного транспорту, а й моральні та гуманістичні, науково-культурні та громадянські традиції і цінності.

Список використаних джерел

1. Салата Г. В. Історія науки і техніки у проблемному полі біографічної реконструкції біокультурної антропології: професор Л. Д. Проскурjakов (1856–1926 рр.) / ІДЕЯ І ДІЯ: погляд Ф./П./С./: колективна монографія: / За заг. ред. О. А. Івакіна, Д. В. Яковлева / Г. В. Салата. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С.129–141.
2. Салата Г. В. Професор Л. Д. Проскурjakов (1858–1926 рр.): хронологічна ретроспектива життя та діяльності / Г. В. Салата // Історія науки і техніки: Збірн. наук. праць / Гол. ред. О. Я. Пилипчук. – 2017. – Вип.10. – С.70–77.
3. Салата Г. В. І. П. Прокоф'єв – інженер шляхів сполучення, вчений у галузі механіки та мостобудування (до 140-річчя від дня народження) / Г. В. Салата // Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – №2 (18) (квітень–червень). – Т.2. – С.119–124.
4. Салата Г. В. Внесок М. М. Філоненка–Бородича (1885–1962 рр.) у теорію пружності та теорію міцності / Г. В. Салата // Питання історії науки і техніки. – 2017. – №2. – С.84–92.
5. Салата Г. В. Академік Євген Оскарович Патон як представник науково–технічної школи професора Л. Д. Проскурjakова / Г. В. Салата // Історія науки і біографістика: електрон. наук. фахов. вид. 2017. – №3. – URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-3/14.pdf>

References

1. Salata G. V. Istorija nauky i tehniky u problemnomu poli biografichnoi' rekonstrukcii' biokul'turnoi' antropologii': profesor L. D. Proskurjakov (1856–1926 rr.) / IDEJA I DIJA: pogljad F./P./S./: kolektivna monografija: / Za zag. red. O. A. Ivakina, D. V. Jakovleva / G. V. Salata. – Herson: Vydavnychij dim «Gel'vetyka», 2017. – S.129–141.
2. Salata G. V. Profesor L. D. Proskurjakov (1858–1926 rr.): hronologichna retrospektyva zhyttya ta dijalnosti / G. V. Salata // Istorija nauky i tehniky: Zbirn. nauk. prac' / Gol. red. O. J. Pylypchuk. – 2017. – Vyp.10. – S.70–77.
3. Salata G. V. I. P. Prokof'jev – inzhener shljahiv spoluchennja, vchenyj u galuzi mehaniky ta mostobuduvannja (do 140-richchja vid dnja narodzhennja) / G. V. Salata // Eminak: naukovyj shhokvartal'nyk. – 2017. – №2 (18) (kvitень–cherven'). – T.2. – S.119–124.
4. Salata G. V. Vnesok M. M. Filonenka–Borodycha (1885–1962 rr.) u teoriju pruzhnosti ta teoriju micnosti / G. V. Salata // Pytannja istorii nauky i tehniky. – 2017. – №2. – S.84–92.
5. Salata G. V. Akademik Jevgen Oskarovyh Paton jak predstavnyk naukovu–tehničnoi' shkoly profesora L. D. Proskurjakova / G. V. Salata // Istorija nauky i biografistyka: elektron. nauk. fahove vyd. 2017. – №3. – URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-3/14.pdf>

Salata H. V., PhD in History, Department of Social Communications and Information Sciences, Assistant Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), salaty@bigmir.net

**Historical and scientific analysis of life and activity
L. D. Proskuryakova (1858–1926) and his scientific
and technical school in the context of the development
of domestic bridge engineering and architecture**

The publication attempts to reconstruct the contribution of L. D. Proskuryakov (1858–1926) and his scientific and technical school to the development of domestic bridge construction and architecture.

Keywords: history of science and engineering, history of railroad transport, national bridge building, structural mechanics, architecture of bridges, scientific and technical school, L. D. Proskuryakov.

* * *

УДК 94:323.281(477)«1941/1944»

Терентьев М.,

здобувач кафедри етнології та краєзнавства,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
chaykoolya@ukr.net

**Турбота селян України про воїнів Червоної армії
на окупованій німецьким вермахтом території
(1941–1944 рр.)**

Вивчається питання щодо надання українським селянством допомоги воїнам Червоної армії, які потрапили до німецького полону та переховувалися

від ворога: допомога продуктами харчування, одягом, піклування про поранених, хворих.

Ключові слова: Україна, українські селяни, військовополонені, сталінізм, німецький окупаційний режим, концтабори.

Становище українського селянства в умовах окупаційного режиму не знайшло достатнього висвітлення як у радянській так і сучасній вітчизняній історіографії. Якщо в початковий період війни селяни, переважно, сприймали німців як своїх визволителів, пам'ятаючи геноцид сталінського режиму 1932–1933 рр., то згодом вони розчарувалися в «новому порядку» окупантів. Варто зазначити, що німецько–радянська війна не змінила сутність комуністичного тоталітарного режиму у ставленні до українського народу, особливо непокірних селян. Згодом селяни чинили опір ворогу всупереч твердженням сталінських ідеологів про те, що його організувала комуністична партія. Комуністичний режим тільки намагався перехопити ініціативу в керівництві партизанським рухом, саботажем, підпільною боротьбою, зокрема й селян, які виступили проти військової, економічної та ідеологічної політики нацистських окупантів [29, с. 196].

У даному контексті важливо показати роль і місце сільського населення у врятуванні й наданні допомоги воїнам Червоної армії, які потрапили до німецького полону чи переховувалися від ворога у ході війни. Селяни зі співчуттям, жалем, характерним українцям, загалом сприйняли їх горе, відчай, виснаження від голоду, холоду, поранень, смерть, зокрема у німецьких концтаборах.

Напередодні німецько–радянської війни гітлерівськими фахівцями був розроблений «План голоду», згідно якого продовольство із СРСР, особливо з України мало розподілятися з початку солдатам вермахту і населенню рейха, залишки мешканцям окупованих міст, а вже в останню чергу військовополоненим. Поставки продовольства з Німеччини були майже призупинені, а Г. Герінг видав розпорядження, згідно якого солдати вермахту мали харчуватися за рахунок селян. Фактично офіційно не було передбачено будь–якого забезпечення продовольством, елементарним житлом, медичною допомогою військовополонених. Пайок для них був нижче рівня виживання, але здебільшого його не видавали. У таборах бранці їли все, що тільки могли знайти: траву, кору, листя. Є дані про випадки канібалізму, що німецькі провідники трактували як нижчий рівень радянської цивілізації [26, с. 237].

Однак, як показали реалії, обмежена кількість продовольства, що виділялося на харчування радянських полонених, не могло задовольнити навіть частково їх потреб. Фактично від голодної смерті помирала понад половина бранців. Заданими В. Короля у гітлерівських концтаборах в Україні, Німеччині й інших країн Європи загинуло 4 700 тис. радянських військовополонених із загальною чисельністю 6 300 тис. [16, с. 6, 64, 160–161].

Гітлер та його оточення, порушуючи міжнародні правові норми, ставилися до радянських військовополонених з небаченою жорстокістю, відхиляючи навіть думку про полон солдатів вермахту Червоною армією і відповідне ставлення до них. Варто зазначити, що у Сталіна був подібний погляд на це питання: бійці Червоної армії не повинні були ні відступати, ні здаватися у ворожий полон живими.